

Kwaliteit kleuteronderwijs en doorgaande lijn naar groep 3

Cathy van Tuijl

Lector Jonge Kind Educatie Saxion Hogeschool
Docent-onderzoeker Pedagogiek Universiteit Utrecht
2026

Kennismaken

- Wie heeft ervaring als leerkracht met jonge kinderen en/of kleuteronderwijs?
- Wie komt er wel eens in de kleuterklas? Waar let je dan op?
- Hoe houd je zicht op de kwaliteit van het onderwijs in de onderbouw op de scholen van jouw bestuur?

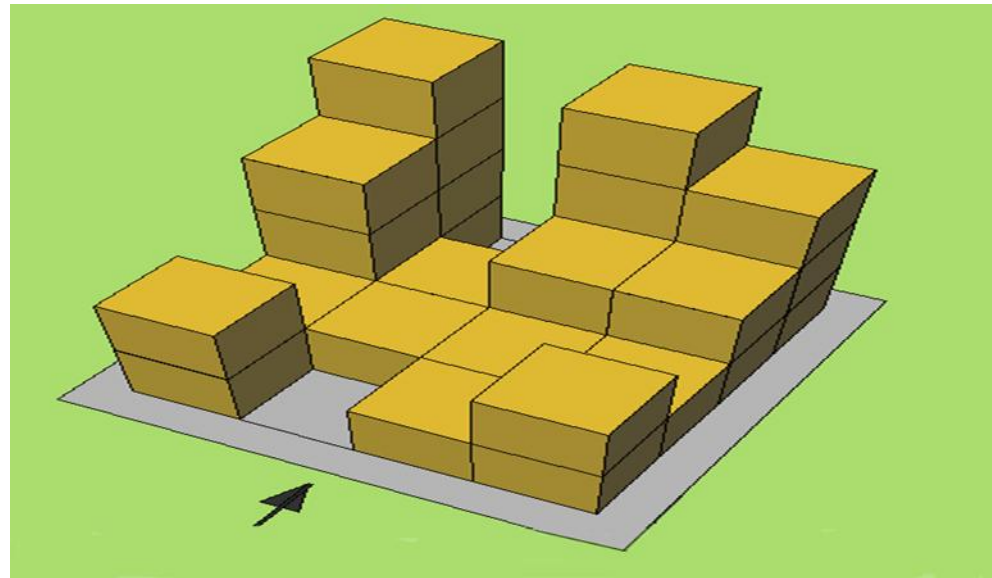
Drie onderwerpen

- Vroege kindfase als fundament voor latere leren
- Wat weten we uit onderzoek naar goed (effectief) kleuteronderwijs?
- Doorgaande lijn van groep 2 naar groep 3

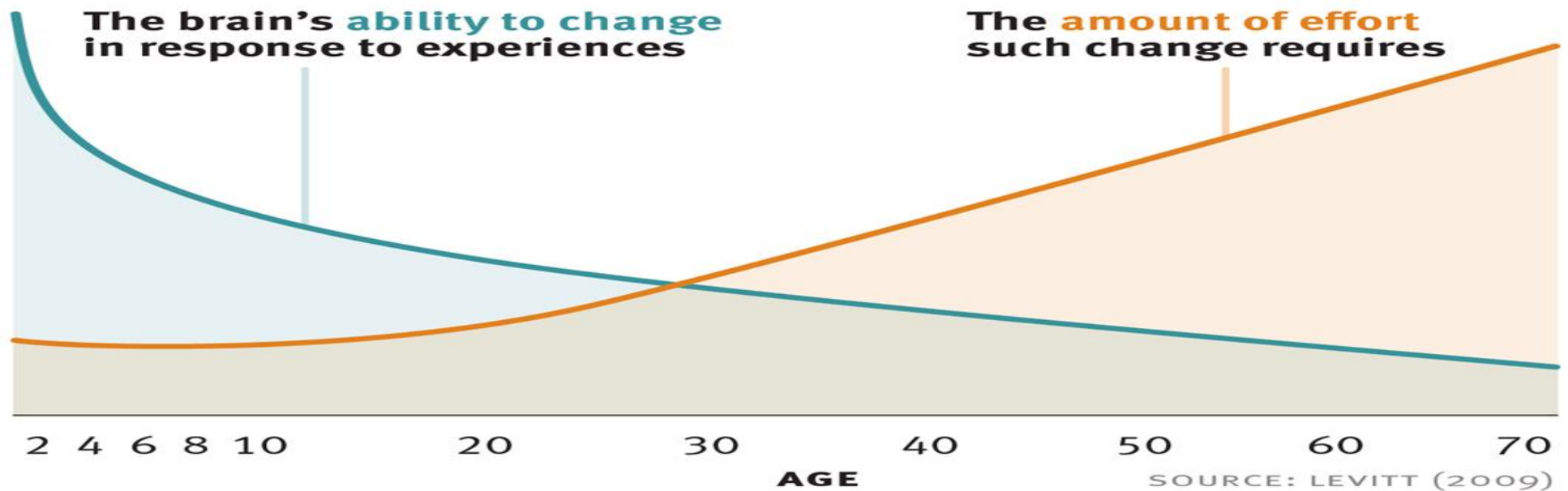
Stelling: oneens / eens

In de kleuterbouw wordt met spel een gedegen basis gelegd voor later leren.

1. Vroege kindfase als fundament voor latere leren

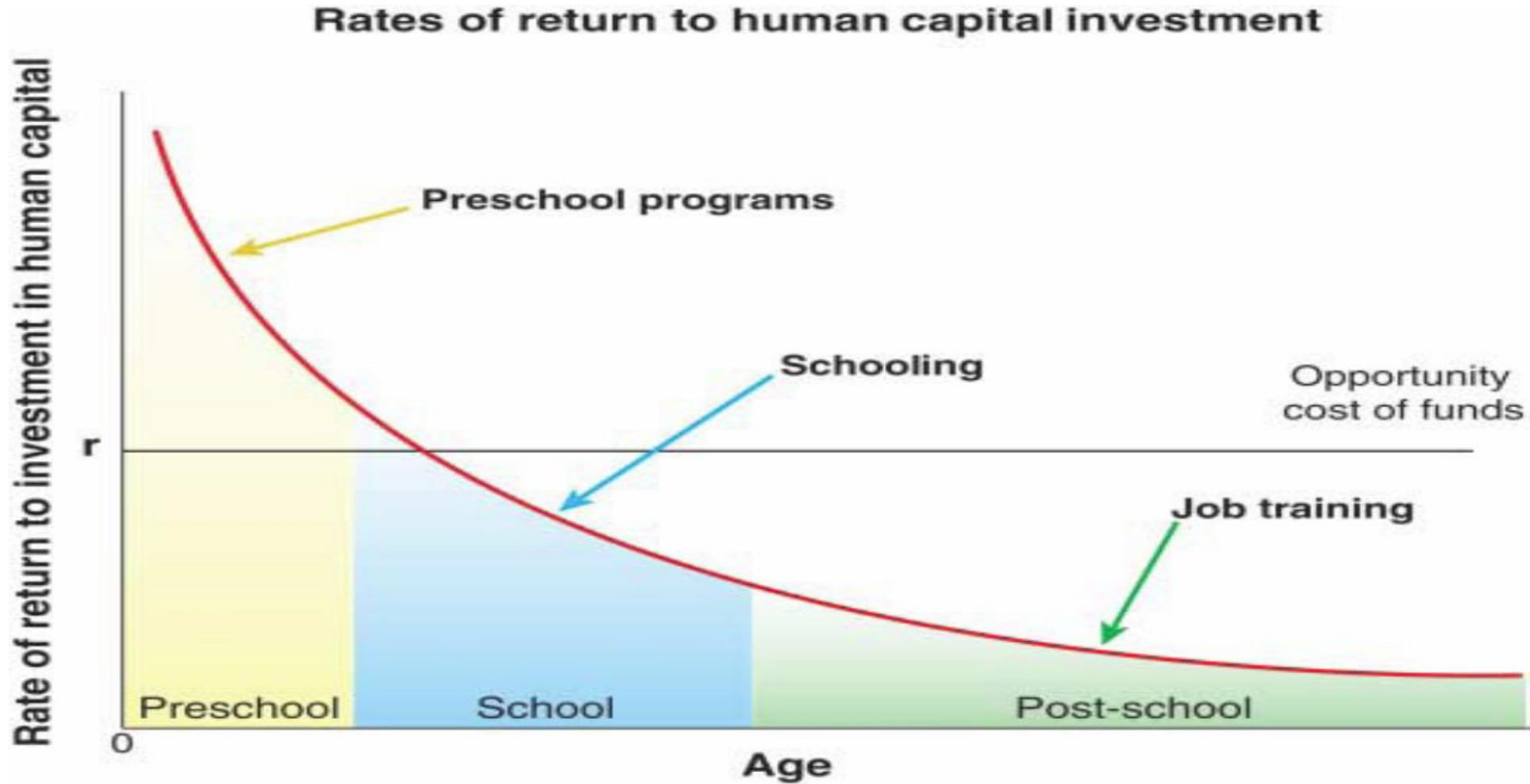
Plasticiteit van ontwikkeling in de vroege jaren

Center on the Developing Child HARVARD UNIVERSITY

www.developingchild.harvard.edu

Wanneer investeren in menselijk kapitaal loont

Uitgangspunten Nobelprijswinnaar Heckman

De **wisselwerking** tussen kenmerken van kind en omgeving zorgen voor plastische ontwikkeling in vroege kinderjaren.

Vroege kennis en vaardigheden (voor 6e jaar) vormen het **fundament** waarop formeel onderwijs kan voortbouwen.

Schoolse vaardigheden en sociaal-emotionele kenmerken beïnvloeden elkaar **wederzijds**.

Tekorten in vroeg fundament leiden tot falende schoolloopbanen.

Ontwikkeling van jonge kind

Ontwikkeling anders dan groei en rijping:

geordende verandering **in wisselwerking met omgeving**

Sensitieve perioden

Belangrijke ontwikkelingsopgaven (bouwstenen):

Hechting

Taal-denkvaardigheid

Executieve functies: aandacht, geheugen, inhibitie, flexibiliteit

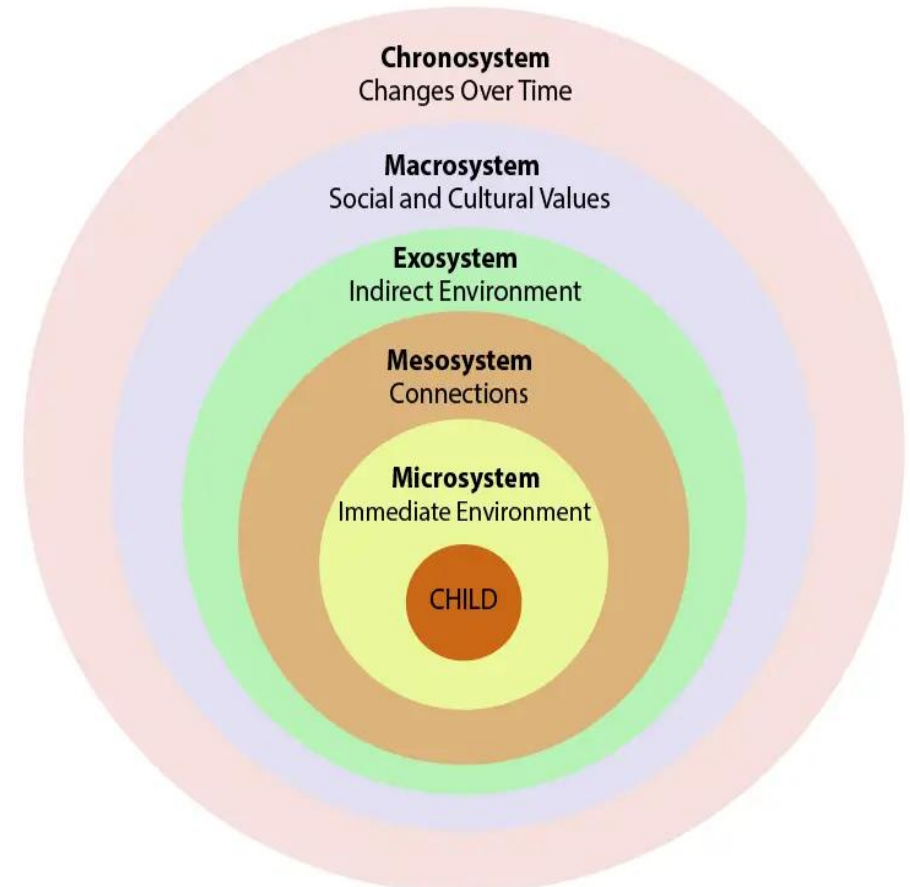
Wetenschappelijke inzichten rond ontwikkeling(stimulering)

Interactiekwaliteit is de motor voor ontwikkeling

Kwantiteit, kwaliteit, continuïteit

Kwaliteit: wederkerigheid en toenemende complexiteit in inhoud

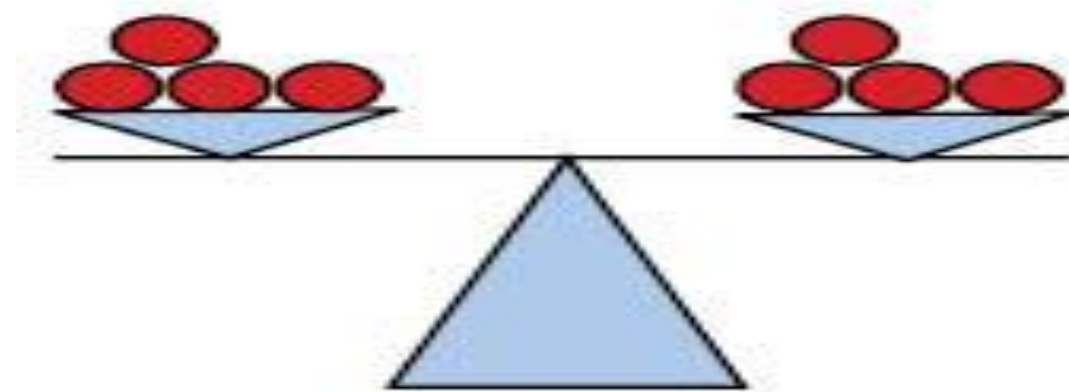
Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory

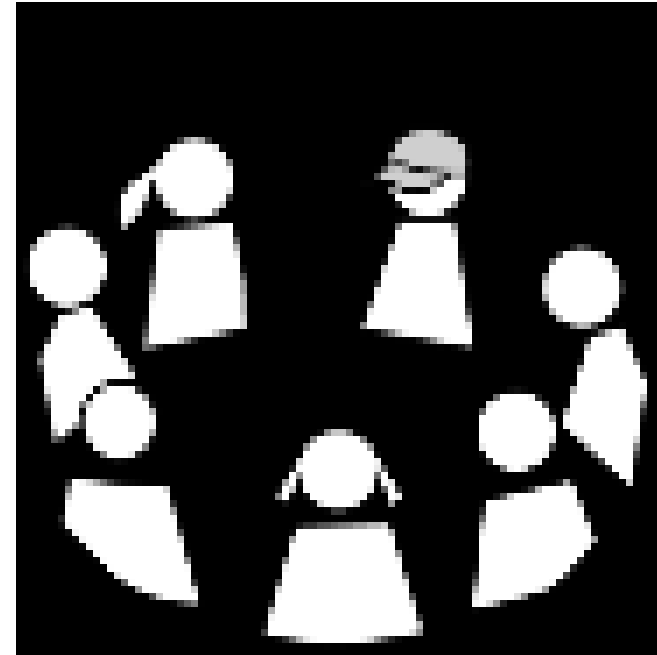
Uitwisseling in twee- drietallen (10 min)

- Hoeveel aandacht gaat er in je gesprekken met de scholen van je bestuur uit naar de kwaliteit van de onderbouw? Waarover gaat het dan? (kinduitkomsten, pedagogische of didactische kwaliteit, doelgericht aanbod, ...)
- Welke gegevens heb je over de onderbouw van jouw scho(o)l(en)? Waar let je op?
- Wat zijn voor jou criteria waarmee je de kwaliteit van het onderwijs in de onderbouw 'beoordeelt'?

2. Wat weten we uit onderzoek van goed (effectief) kleuteronderwijs?

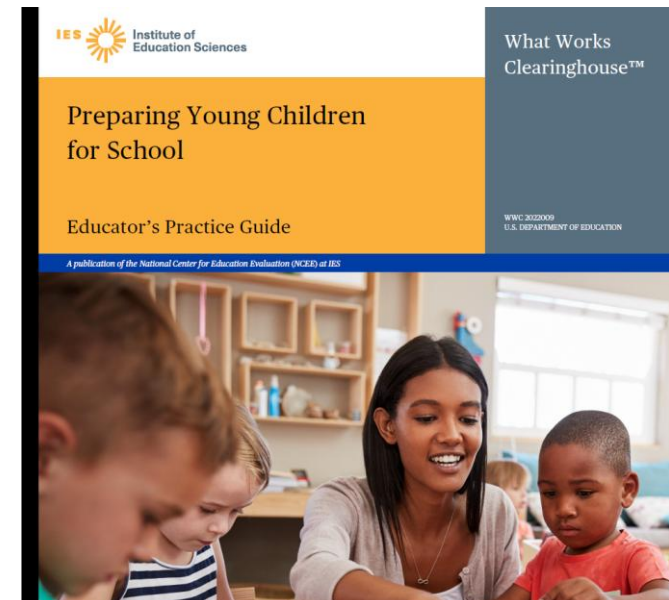
Waar denk je aan bij effectief kleuteronderwijs?

Uitgangspunten Institute of Education Sciences (2022): jonge kind voorbereiden op formeel onderwijs

Belang van

- intentionele instructie, gericht op specifieke doelen met voldoende herhaling
- interactie en conversatie met meerdere beurtwisselingen
- opbouw in lessen richting meer complexiteit
- reserveren van tijd voor intentioneel leren
- ieders achtergrond en ervaringen te erkennen

Wetenschappelijke inzichten over belang vroege kindfase voor het kleuteronderwijs?

- Ontwikkeling vraagt om omgeving die breed en rijk aanbod biedt waar **interacties, met name taalrijke uitwisselingen**, essentieel onderdeel van zijn
- Naast belang van **doelgericht aanbod** aan jonge kinderen is **effectieve tijdsbesteding** belangrijk, met name voor kinderen die met achterstand starten
- Voor een doorgaande lijn naar formeel leren is **balans tussen spelen en werken** van belang:
 - liefst geleidelijke afbouw van spelen en geleidelijke toename van werken (gerichte activiteiten, meer leerkrachtsturing en minder kindinitiatief); evenals toenemende complexiteit (in plaats van herhaling)

Doel kleuteronderwijs: bouwen aan het fundament; doelgericht *brede* ontwikkelingsstimulering bieden

- Sociaal-emotioneel en executieve functies: leren spelen, leren delen, functioneren in groep, uitgestelde aandacht, zelfregulatie
- Taal-denkontwikkeling: beginnende geletterdheid, woordenschat, kennis van de wereld, beginnende gecijferdheid, leren redeneren
- Motorische ontwikkeling
- Creatieve ontwikkeling

Institute of Education Sciences: Preparing young children for school (2022): Effectieve aanbevelingen: Zie je deze terug in de praktijk?

Table I.1. Recommendations and corresponding levels of evidence

Practice recommendation	Level of evidence		
	Minimal	Moderate	Strong
1. Regularly provide intentional, engaging instruction and practice focused on social-emotional skills.			✓
2. Strengthen children's executive function skills using specific games and activities.		✓	
3. Provide intentional instruction to build children's understanding of mathematical ideas and skills.			✓
4. Engage children in conversations about mathematical ideas and support them in using mathematical language.		✓	
5. Intentionally plan activities to build children's vocabulary and language.			✓
6. Build children's knowledge of letters and sounds.			✓
7. Use shared book reading to develop children's language, knowledge of print features, and knowledge of the world.			✓

Factoren die kwaliteit onderwijs bepalen

Naast structurele kenmerken (opleidingsniveau leraren, omvang groep)
proceskenmerken: wat gebeurt er dagelijks in de groep?

Drie proceskenmerken:

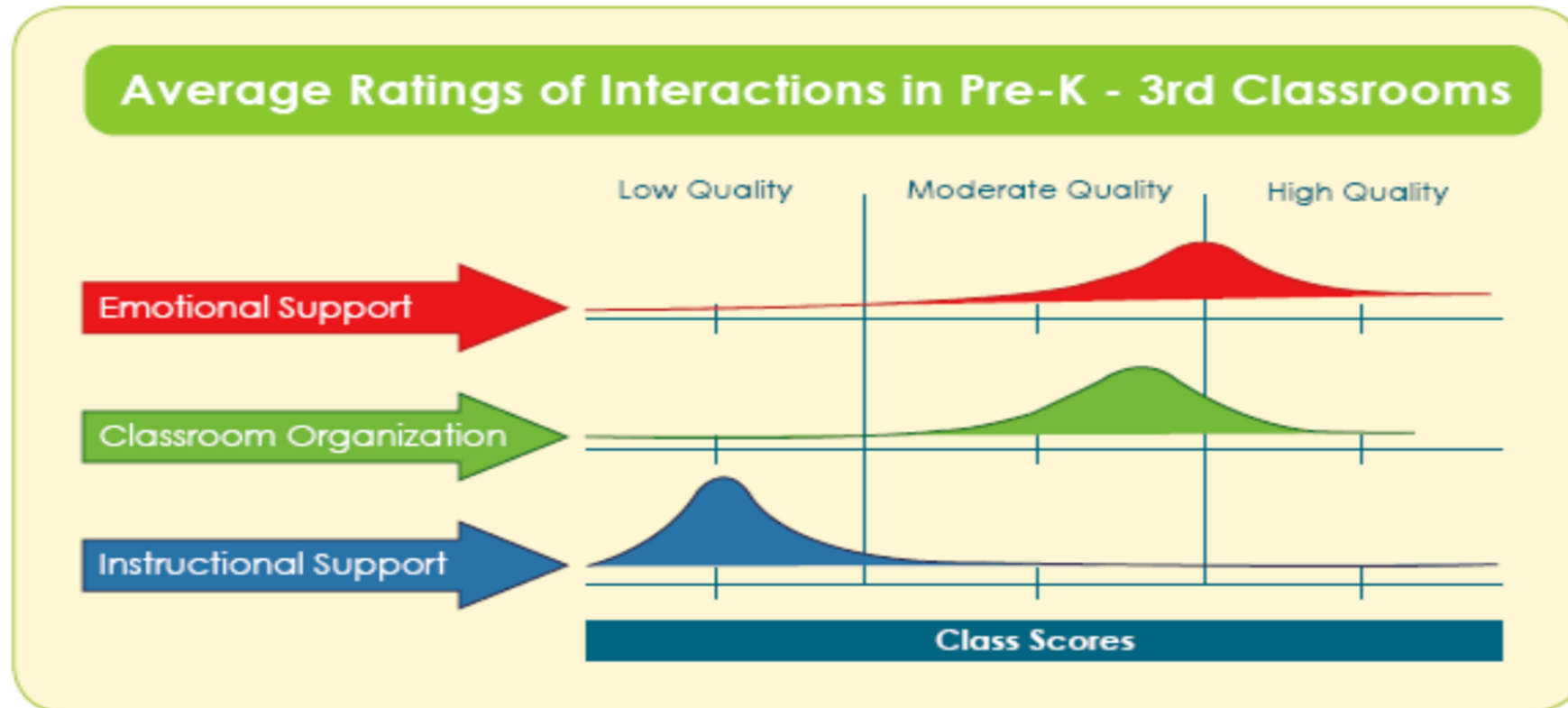
Pedagogisch: positief klimaat, sensitieve leerkracht, respect autonomie

Organisatorisch: tijdsbesteding, regels en routines, variatie werkvormen

Educatief: hoe leerzaam zijn de interacties van de leerkracht met leerlingen:
leiden ze tot taal-denkontwikkeling?

Hoe goed doet het Nederlandse onderwijs het op deze drie proceskenmerken?

Educatieve proceskwaliteit

Interacties in de kleuterklas: wat doet de leerkracht?

Juf houdt boek omhoog: wat is dit (wijst op plaatje egel)?

Kinderen Egel!

Juf: ja dit is een egel. (gaat verder met verhaal)

- Juf houdt boek omhoog: wat is dit (wijst op plaatje egel)?
- Kinderen: Egel!
- Juf: waar zie je dat aan?
- Kind 1: hij heeft stekels.
- Juf: (wijst aan): ja hier zie je zijn stekels, heel harde puntige haren. Waarvoor gebruikt hij zijn stekels?
- Kind 2: als een hond hem wil opeten!
- Juf: wat doet de egel als een hond hem wil opeten?
- Kind 1: hij maakt zichzelf een bal!
- Juf: ja en als hij zich oprolt en de hond wil in hem bijten krijgt hij die akelige stekels in zijn neus. Zo beschermt de egel zichzelf. Zoals de wesp een angel heeft om zich te beschermen, zo heeft de egel zijn stekels.

Gelegenheid tot leerkrachtinbreng en typering activiteiten in kleutergroepen: hoe?

	Weinig ruimte kindinitiatief	Veel ruimte kindinitiatief
Veel leerkrachtinbreng	Programma-gedreven aanpak	Open kader-/ontwikkelings-gerichte aanpak
Weinig leerkrachtinbreng	Structuurgerichte aanpak	Kindgecentreerde aanpak

Figuur 1 – Leerkrachtinbreng en kindinitiatief in een vierdeling volgens Siraj-Blatchford et al. (2002)

Polarisatie rond instructie in de kleuterklas

Wat is instructie?

“Het verzorgen van gerichte activiteiten (in grote of kleine kring), waarin een rolmodel voordoet hoe je iets aanpakt en dat daarna samen wordt ingeoeft met de leerlingen” (Eskes, 2020).

Van gebruik kralenketting tot opstekers geven tot letterkennis.

Niet perse aan tafeltjes, niet perse in grote kring, niet perse met werkblad

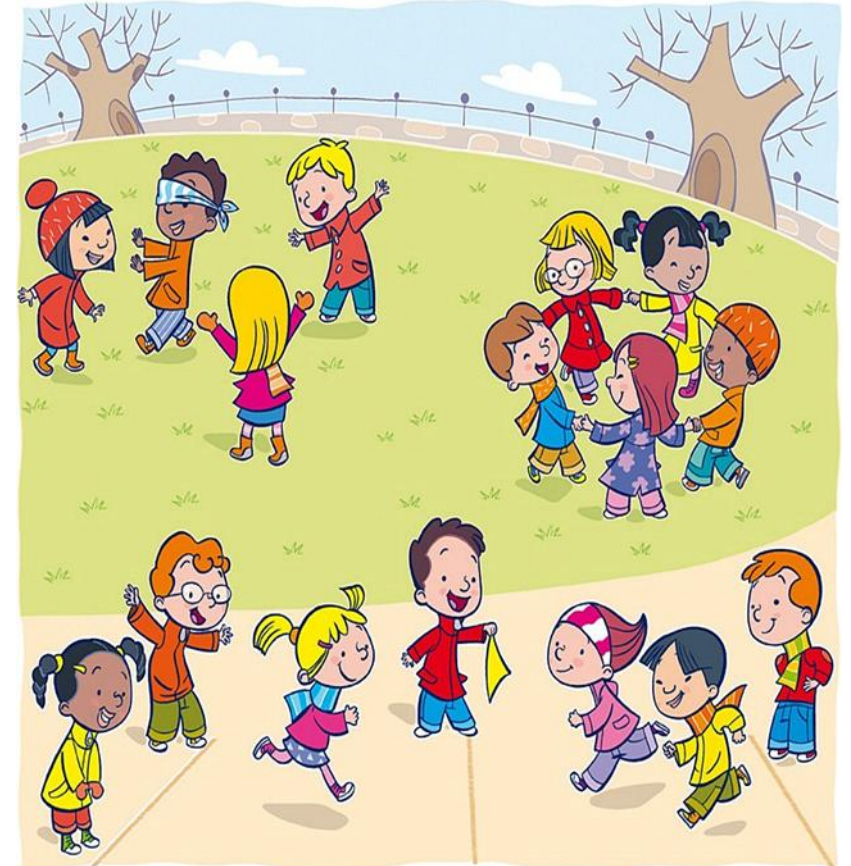
Kinderen die bloot staan aan instructie waarbij kindinitiatief en leerkracht-gestuurde activiteiten gemengd worden zijn het best voorbereid op een succesvolle start in groep 3 (Reynolds et al., 2010).

De rol van spel bij leren

Spel laat kinderen ervaren, ontdekken en oefenen.
Echter: spel is niet hetzelfde als spelend leren.

Spelend leren verwijst naar de educatieve context,
waarbij spel wordt ingezet als middel om de
ontwikkeling van het leren (in brede zin) te
bevorderen en te ondersteunen

(Bouwman et al., 2022;
[thema spelend leren onderwijskennis.nl](https://thema.spelendleren.onderwijskennis.nl)).

Deze foto van Onbekende auteur is gelicentieerd onder CC BY-SA-NC

Spelend leren vraagt om spelbegeleiding

Jonge kinderen leren het meest van een professional die in spel interacteert met de kinderen, vragen stelt, woorden geeft aan objecten en handelingen en suggesties doet en daarmee het taal-denkvermogen van kinderen uitbreidt.

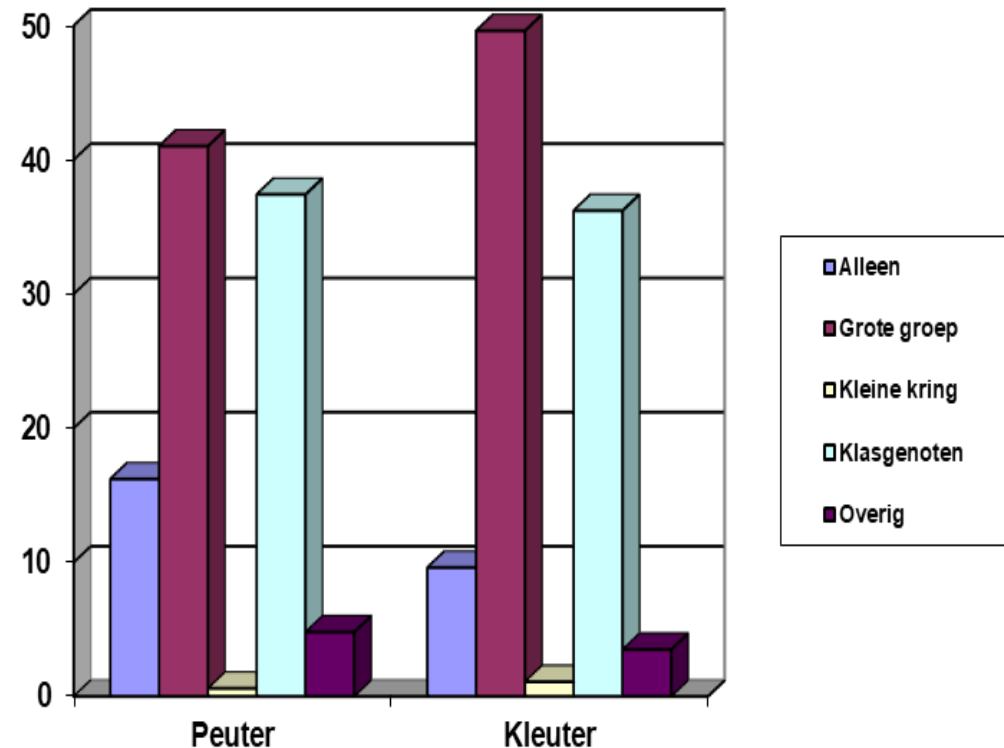
Mn voor kinderen met achterstand.

Belangrijke aspecten van spelbegeleiding:
verkennen, verbinden, verrijken.

Tijdsbesteding in de peuter-kleutergroepen

- Zowel internationaal als nationaal onderzoek laat zien dat er veel tijd verloren gaat;
- Dat gerichte ondersteuning op gebied van taal- en rekenvaardigheden beperkt is.
- In NL: Annika de Haan (proefschrift 2016): belang van kleine kring
- Leerkracht-gestuurde activiteiten hebben veel effect maar worden weinig uitgevoerd.

Stilstaan bij routines

Wacht eens even!

TEKST MARLIES ALGOET, BRECHT PELEMAN EN JOLIE REYNIE
FOTO'S TOM VAN LIMPT

Tijdens een gemiddelde schooldag zitten kleuters twintig tot dertig procent van de tijd te wachten, vooral bij routines en overgangsmomenten. Juf Maithé* reageert verrast op de uitslag van dit Vlaamse onderzoek 'Wacht eens even! Hoe kan dat? Voor mij zijn dat juist bijzonder drukke momenten waarop de tijd vliegt! Hier klopt iets niet, toch?'

*niet haar echte naam

Tijdsbesteding in kleutergroep

Beter gebruik van terloopse momenten (jassen aantrekken, eet-drinkmomenten) als leermomenten

Rijk taalgebruik de hele dag door
Betere balans (vrij) spel en leerkracht-gestuurde activiteiten (laatste zijn het effectiefst).

Betere benutting leertijd in onderbouw; wel op leeftijdsadequate manier: integrale of thematische activiteiten die betekenisvol zijn, domeinen in samenhang (rekenen-taal-sociaal).

De vraag is: bieden we aan of sluiten we aan??

Aansluiting aanbod bij actuele ontwikkeling en bij zone van naaste ontwikkeling

- Vraagt om helder beeld waar kinderen zitten in hun ontwikkeling op domein x (volgsystemen)
- Vraagt om goede (parate) kennis van leerlijnen
- Tegelijkertijd kunnen differentiëren naar verschillende niveaus want kinderen verschillen

Welke elementen van effectief kleuteronderwijs zijn onderdeel van je gesprekken met scholen? (korte uitwisseling)

- Doelbewust aanbod op gebied van geletterdheid en gecijferdheid
- Uitgebreide interacties leerkracht met leerlingen
- Differentiatie: Toenemende complexiteit in inhoud voor oudere kleuters
- Toewerken naar meer leerkrachtsturing voor oudere kleuters
- Gebruik van spelbegeleiding
- Effectieve tijdsbesteding (meer kleine kring)
- Aansluiting bij niveau leerlingen en zone van naaste ontwikkeling op basis van gegevens

Aandachtspunten voor gesprek met scholen over effectief kleuteronderwijs

- In hoeverre is er sprake van doelbewust aanbod, ook op gebied van geletterdheid en gecijferdheid?
- In hoeverre is er balans in kindinitiatief en leerkrachtsturing?
- Differentiatie groep 1- groep 2: Wordt er in de onderbouw gewerkt aan toenemende inhoudelijke complexiteit in taal of is er vooral veel herhaling?
- In hoeverre is de aanpak in groep 2 gericht op grotere zelfstandigheid enerzijds en meer leerkrachtsturing anderzijds ten opzichte van groep 1?
- Is er enig zicht op de tijdsbesteding in groep 1-2, bijvoorbeeld tijd in grote vs kleine kring?
- Worden observatiegegevens gebruikt om daaropvolgend aanbod vorm te geven?

3. Doorgaande lijn

Waar denk je aan bij doorgaande lijn van groep 2 – groep 3?

- Worden gegevens uit groep 1-2 daadwerkelijk gebruikt voor het volgende aanbod in groep 3?
- Wordt de overdracht geëvalueerd en waar nodig verbeterd?

Continuïteit of abrupte overgangen

- Overgang van onderbouw naar groep 3 is in Nederland vaak abrupt
- Voor kinderen
 - Van (onbegeleid) spelen in zelfgekozen hoeken naar klassikale instructie
 - Van integrale activiteiten naar vakken
 - Van vrij bewegen naar langdurig zitten
 - Van concrete materialen naar platte vlak
 - Van veel naar weinig peer interacties
- Voor leerkrachten:
 - Van minder naar zeer doelgericht
 - Van begeleiding activiteiten naar (methode-gebonden?) lessen

Aandachtspunten voor doorgaande lijn van groep 2 naar groep 3

- Hanteert een school doelen op gebied van beginnende geletterdheid en beginnende rekenvaardigheid als criteria voor de overgang naar groep 3?
- In hoeverre is er afstemming tussen de onderbouw en de middenbouw op gebied van pedagogiek en didactiek (gericht op grotere zelfstandigheid enerzijds en meer leerkrachtsturing)?
- Is er voldoende aandacht voor voorwaardelijke kennis en vaardigheden in groep 2 om succesvol te starten in groep 3?
- In hoeverre is de aansluiting van het aanbod (bv fonologisch en fonemisch bewustzijn en getalbegrip) in groep 2 aan groep 3 regelmatig onderwerp van gesprek? Vindt er terugkoppeling plaats?
- In hoeverre wordt er vanaf jaar 1 danwel het laatste half jaar in groep 2 gericht gewerkt aan voorwaardelijke kennis en vaardigheden nodig voor een succesvolle start in groep 3?

Samengevat:

Optimalisering van de onderwijskwaliteit in de kleuterperiode

- Bewustzijn van het belang van het kleuteronderwijs voor later leren
- Doelgerichte aandacht voor basisvaardigheden: tijd en prioriteit, vooral taal als instrument om te leren
- Aandacht voor (educatieve) proceskwaliteit: in hoeverre draagt het onderwijs doelgericht bij aan taal-denkvaardigheden?
- Inzet van effectieve werkvormen vanuit doelgericht aanbod met goed zicht (volgsystemen) op actuele ontwikkeling kleuters en uitdaging.
- Oog voor een geleidelijke overgang in werkvormen en toenemende inhoudelijke complexiteit van groep 2 naar groep 3

Wat neem je mee naar je praktijk van morgen?

Effectief kleuteronderwijs, doorgaande lijn en kwaliteitszorg: uitwisseling (10 min)

Bespreek met 1-2 collega's op basis van de voorgaande informatie:

Welke mogelijkheden of kansen zie je om (beter) zicht te krijgen op de kwaliteit van onderwijs in groep 1-2 en de kwaliteit van het onderwijs (verder) te verbeteren? Wat is daarvoor nodig?

Lees-, kijk- en luistertips

- Visie: Basisschoolmanagement, 2020, nr 8, p. 4-7: Het belang van een goed fundament.
- Leidraad Betekenisvol en doelgericht reken-wiskunde onderwijs in groep 1-2:
Betekenisvol en doelgericht reken-wiskundeonderwijs in groep 1-2 | Onderwijskennis
- Leidraad Betekenisvol en functioneel taalonderwijs in groep 1-2:
<https://www.onderwijskennis.nl/kennisbank/leidraad-taalonderwijs-groep-1-2>
- <https://www.onderwijskennis.nl/themas/onderwijskansen-voor-het-jonge-kind>
met beschrijving van kernelementen voor effectief handelen
- <https://www.onderwijskennis.nl/themas/spelend-leren>
met overzichtsartikel Leren en ontwikkelen met begeleid spel.
- <https://www.onderwijskennis.nl/kennisbank/webinar-onderwijskansen-het-jonge-kind>

Lees-, kijk- en luistertips

- brochure-doorstroom-van-kleuters van de PO-Raad
- Institute of Education Sciences (2022). Preparing young children for school.
https://ies.ed.gov/ncee/WWC/Docs/PracticeGuide/TO4_PRACTICE_GUIDE_Preparing-for-School_07222022_v6.pdf
- Tjipcast aflevering de toegevoegde waarde van vve (2023):
<https://www.youtube.com/watch?v=DaahoX2LkBE>
- Landelijk Expertisecentrum Jonge kind: onderzoekslijn volgen jonge kind ontwikkeling:
<https://www.lejk.nl/onderzoekslijn-volgen-van-ontwikkeling-van-jonge-kind>

Bedankt voor uw aandacht!
Zijn er vragen?

Cathy van Tuijl: c.vantuijl@saxion.nl

Voorbeeld bouwhoek (lage educatieve proceskwaliteit)

Jordy en Mark spelen in de bouwhoek, juf Mieke komt kijken

- Mark: kijk deze grote.. (pakt blok)
- Mieke: wauw die is groot he
- Jordy: die moet hier (wijst een bouwplek aan), onderop
- Mieke: mmmh
- Mark: en dan deze (pakt ander blok en zet het op het grote blok)
- Mieke: wordt het een toren?
- Jordy: ja met een poort
- Mark: een hoge
- Mieke: een hoge toren, nou laat maar eens zien
- Mark: deze erbij en deze (draagt blokken aan)
- Mieke: ja zo wordt het wel een hoge toren

Voorbeeld 1 huishoek: lage educatieve proceskwaliteit

Jordy en Mark spelen in de huishoek, juf Mieke komt kijken

- Jordy: we moeten gaan eten
- Mark: soep, we gaan soep maken
- Mieke: mm lekker soep
- Mark: even de pan (zet een pan op het fornuis) en nu roeren (pakt vork)
- Jordy: wacht even: dit (pakt pakje) moet er nog bij (schenkt het erbij)
- Mieke: oh nog wat erbij in de soep
- Mark: wat kan er nog meer in?
- Jordy: balletjes
- Mieke: ja lekker balletjes!

Voorbeeld 2 bouwhoek: hoge educatieve proceskwaliteit

Jordy en Mark spelen in de bouwhoek, juf Mieke komt kijken

- Mark: kijk deze grote.. (pakt blok)
- Mieke: wauw dat blok is groot he
- Jordy: die moet hier (wijst een bouwplek aan), onderop
- Mieke: goed idee, met een groot blok onderop is het stevig
- Mark: en dan deze (pakt ander blok en zet het op het grote blok)
- Mieke: wat gaat het worden?
- Jordy: een toren met een poort
- Mark: een hoge
- Mieke: een hoge toren met een poort: wat zou er eronder de poort door moeten?
- Mark: ridders! deze erbij en deze (draagt blokken aan)
- Mieke: wat hebben we nodig voor de poort?

Voorbeeld 2 huishoek (hogere educatieve proceskwaliteit)

Jordy en Mark spelen in de huishoek, juf Mieke komt kijken

- Jordy: we moeten gaan eten
- Mark: soep, we gaan soep maken
- Mieke: mm lekker soep: wat moet daar allemaal in, in soep?
- Mark: even de pan (zet een pan op het fornuis): soep eh.. water en nu roeren (pakt vork)
- Jordy: wacht even: dit (pakt pakje) moet er nog bij (schenkt het erbij)
- Mieke: bouillon, en groente en wat nog meer? Wat zit er thuis bij jullie in de soep?
- Mark: wat kan er nog meer in?
- Jordy: balletjes!
- Mark: ja lekker, heel veel
- Mieke: dat wordt een gezond soepje met veel vitamines